

жеге жету жолындағы жасалатын әрекеттердің жиынтығы” Олай болса, қазақ тілінде жоғарыда келтірілген мысалдар арқылы анықталған нақ осы шақ микроөрісінің ішкі әрқилы мағыналары ағылшын тілінде қалай көрініс беретінін байқалық. Мысалы: “They do not sleep at night, thinking that you *are languishing* in the cage. But you are free and well, light of my eyes. They told me at the gates. So my journey was lucky after all. Baimagambet tried to told me, saying you were busy, but I just couldn’t wait. I can see you *are not feeling* lonely here. More power to you”.

Бұл сөйленімдердегі *-ing* үлгісіндегі етістіктер интеллектуалды қабылдауды, ара қарым-қатынасты, сезімді (stative verbs) білдіретін етістіктер қатарына жатады да, сөйлеу сәтіндегі уақытта іс-әрекетті немесе көңіл-күйді процесс (үдеріс) ретінде білдіре алмауы, ағылшын тіліндегі continuous формасының процессуалдық қасиетінде жатса керек. You *are languishing* in the cage.— Сен қапаста сағынып жүрсің. Бұл жерде нақтылауыш “cage – қапас” сөзі үйдегілердің Абайды ойлап ұйықтауға шаралары жоқ болуға тірек болып, субъектінің орналасу мекеніне орай айтылған мағына бір жағынан көрініс алса, екінші жағынан “They do not *sleep* at night, *thinking*... – Сені ойлап олар ұйықтамайды ... дей келе тоқтаусыз іске асып жатқан қимылды жалпы осы жақтағы болымсыздық мәндегі етістік пен эмоция арқылы берілетін осы бейнелеуіштік мағынаны да аңғарамыз. Келесі сөйленімдегі “I can see you *are not feeling* lonely here. More power to you” // Мен түсініп (көріп)

тұрмын, сен мұнда жалғыз сезініп жүрген жоқ екенсің. Мықты бол. Бұл жерде анасы Ұлжан-ның Абайды жолдастарымен көріп, көңілі орнына түскенін, оның уайымына себеп болған жалғыз нәрсе “lonely” сөзі арқылы нақтыланып тұр. Бұл сөйленімдерді ағылшын тілінен қазақ тіліне аударған кезде Ф.А. Какжанованың “Ағылшын тілінің практикалық курсы” оқулығындағы “егер сөйлемде to be көмекші етістігі *am, are, is* формаларын алатын болса -II ЖҮР. -III ЖҮР (аналитикалық форманттарымен) +осы шақтың жіктік жалғауларымен аударылады” деген қағиданы ескердік [3]. Дегенмен, аударманың екі тілде бір шақтық формаға сәйкес келуі шарт емес, қазақ тіліне аударған кезде басқа Present Continuous формасы басқа шақтарда да көрініс табуы әбден мүмкін, әсіресе осы шақта ауыспалы формасында аударылады.

Основной целью работы является определение языковой структуры на основе функционально-семантической категории настоящего продолженного времени.

The main aim of article is to define the language structure of form on the base of functional-semantic category of Present Continuous.

1. Момынова Б.К. Тілдегі жаңа бағыттар мен типтік қатынастар. – Алматы: Арыс, 2009. – 144 б.

2. Рысалды Қ. Сын дәрежесі категориясы: функционалды-коммуникативтік табиғаты (қазақ және неміс тілдері негізінде): филол. ғыл. докт. ... автореф. – Алматы, 2007. – 54 б.

3. КакжановаФ.А. Ағылшын тілінің практикалық курсы.- Қарағанды: Болашақ-Баспа. 2005.- 464 б.

А. Жапарова

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЛЕКСИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Ағылшын тілі — Үнді-Еуропалық тілдер жанұясының батыс герман тобына жататын тіл.

Герман тобына ағылшын тілінен басқа неміс, норвег, швед, нидерланд т.б. тілдері жатады. Ағылшын тілі ежелгі тіл болып есептеледі, ол қазіргі Ұлыбритания аумағын ежелде басып алған Англо-Саксондардың тілі, бірақ жауланған келттердің тілдері әсерін тигізген.

Ағылшын тілі — халықаралық тіл. Өлемдегі ең көп тараған, әрі қытай тілінен кейінгі халық саны бойынша ең көп пайдаланатын тіл.

Ағылшын тілі Ұлыбритания, Америка Құрама Штаттары, Жаңа Зеландия, Аустралия және басқа елдерде ана тілі болып есептеледі. Одан басқа көптеген мемлекеттерде ресми тілі болып саналады.

Ағылшын тілі — БҰҰ-ның алты тілінің бірі болып саналады.

Ағылшын тілінің лексикологиясы көптеген ғылымдармен байланысты, мысалы стилистикамен, әдетте белгілі бір ситуацияға қатысты лексика қолдануымызға тура келеді. Өзарабайланысты мына сөздер мысалында көре аламыз:

grandmother-granny. Ағылшын тілі лексикологиясы тарапынан, бұлар - синоним-сөздер. Ал стилистика бойынша, бұл екі сөз түрлі стильдерде қолданылуы керек: grandmother-ресми стильде, ал granny сөзі - ауызекі сөйлеу тілінде пайдаланғаны абзал. Ғылым ретінде лексикологияның өзінің бірнеше топшалары бар және бұл тек стилистикамен ғана емес, басқа да түрлі ғылымдармен тікелей байланысты. Сөздің мағынасын зерттеумен семасиология (лексикологияның топшасы) айналысса, сөз құрамымен лексикологиямен бірге морфология шұғылданса, фразеология зерттеу объектісі ретінде тұрақты сөз тіркестерін қарастырса, этимология - сөздің шығу тарихын зерттейді.

Әрбір сөздің өзіне тән тұлғасы бар. Сол тұлға арқасында әрбір сөз бір бүтін единица ретінде қызмет етеді. Сөздің құрамының әр түрлі болуы оның бөлшектеріне байланысты. Сөздер кейде түбір қалпында жұмсалса, кейде оларға түрлі қосымшалар жалғану арқылы жұмсалады.

Ағылшын тілінің лексикологиясы шынайы өмірге қатысты сөздердің лексикалық құрамдарын қарастырады. Жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің (неологизм) пайда болуы жаңа реалийлердің (құбылыстар мен заттар) өмірге келуімен тікелей байланысты. Бірақ кез-келген жаңа сөздің неологизмге айналып кетуі шарт емес. Жаңа сөз неологизмге айналуы үшін, ол бірнеше «дайындық кезеңдерінен» өтеді, содан кейін барып, ол не мүлдем жойылып кетеді немесе тілдік ортада қалыптасып, халық арасына сіңісіп кетеді. Сонымен қатар, сөздің жойылып кету үрдісі де бар.

Тілдің лексикалық құрамының өзгеруі тек неологизм немесе архаизмге (қолданыстан шығып қалған сөздер) ғана байланысты емес. Сөздің белгілі бір ықпалға түсуі де үлкен роль атқарады. Бұл үрдістің бір себебі ретінде – сөз тіркестердің қысқартуларын айта аламыз: a musical (show), a weekly (paper). Сөз тіркестің қалған компоненттері – жойылған бөліктің де мағыналарын қамтиды.

Қазіргі таңдағы бар құбылыстың өзгеруі де – сөздің мағынасын өзгертулер еңгізбей қоймайды. Бу двигательдері, қондырғылары пайда болмас бұрын to sail етістігі – желкен астында жүруді білдіретін, қазіргі таңдағы ғылыми-техникалық үрдістің қарқынды дамуынан кейін, етістік түпкі мағынасынан ауытқып, қазір бұл сөз кез-келген жүзу қозғалысын, іс-әрекетін білдіреді.

Ағылшын тілі лексикасы, оның сөздік қоры күн санап толығып, көбейіп келеді. Ағылшын

тілі лексикологиясы ғылымы тек ғана сөз, сөздік құрамды зерттеп қана қоймай, сөздің мұқият, ұқыпты, орнымен қолдануын қадағалайтын бірден бір тіл саласы. Өйткені білуіміздей, сөз – үлкен қару, ол – жанына медеу болып, күш-қуат сыйлайды. «Сөз қадірін білмеген өз қадірін білмейді» демекші, әр сөз өз ыңғайымен қолданғаны абзал.

Ағылшын тілі сөздік құрамының оқытылуы – бірнеше бағыттар бойынша қарастырылуы мүмкін. Ағылшын тілінің барлық лексикалық сөз қорын мына категориялар бойынша бөліп көрсетуге болады:

1. Сөздің жүйелік құрамы тарапынан
2. Стилистика жағынан
3. Мағыналарының ұқсастығы тарапынан
4. Сөз формасының ұқсастығы жағынан

Сөздің құрамдық классификациясы тарапынан сөздер екі топқа бөлінеді: **жай сөздер** (black – черный, lamp – лампа), олар өз кезегінде жаңа сөздер қалыптасуының негізі болып табылады және құрамында аффикстер мен күрделі сөздер бар **туынды сөздер** (useless – қажетсіз). **Күрделі сөздер** дегеніміз құрамында екі немесе одан да көп негіздері бар сөздер (home-made – үйде жасалған), бұл олардың сөз тіркестерінен басты айырмашылықтарын айқындайды.

Қазіргі ағылшын тілінде сөздер мынадай топтарға бөлінеді:

- жай және күрделі ;
- туынды емес (түбір) және туынды;
- толықнегізді және аббревиатуралар .

1) Жай сөздер. Қарапайым, сөз тудырмайтын (жай, түбір сөздер) сөздер – жай сөздердің бір түрі болып табылады – red, leg, ask; Қарапайым туынды сөздер - helpless, disorder, outwit; қарапайым толықнегізді сөздер – back, room, take; қарапайым аббревиатуралар – doc, prof, ref.

Жай туынды емес сөздер сөздік ұясының орталығы (яғни, туыс сөздер тобы) болып есептеледі және жаңа сөздердің қалыптасуына негіз болады. Нөлдік флекцияға ие болған бұл сөздердің формасы – негіз бен түбірге сай келеді. Құрамды және күрделі сөздерге қарағанда, бұл сөздердің лексикалық мағыналары әлдеқайда көп, сондықтан да олар конверсияға оңай ұшырайды. Туынды сөздер жай және күрделі болып топтасады. Құрамында сөзтудырушы аффикстер бар. Мысалы: aimless, spoonful, disbelief (жай туынды сөздер); broad shouldered, footballer, old - ladyish (күрделі, туынды сөздер).

Туыстық паронимдер дегеніміз – тек суффикстерімен өзгешеленетін, категориялық бірдей туысқан сөздер: economic – экономикамен

байланысты, экономикалық (economic crisis); economical – ақшаға мұқият, үнемді адам (economical woman). 2) Күрделі сөздер. Бұл топ құрамына мыналар жатады: күрделі туынды емес сөздер (күрделі түбір сөздер) - to blacklist (қара тізімге енгізу), air sick, home - made;

Күрделі, туынды сөздер – dark-haired, week-ender, horse-driven; құрмалас аббревиатуралар (күрделі, қысқартылған сөздер) – The USA, V - Day, UNESCO. Күрделі сөз дегеніміз – екі немесе одан да көп негізден құралған сөздер (foreign – made, red- haired, to daydream). Күрделі сөздерді сөз тіркестерімен шатастырмаған абзал, сөз тіркестерінің компоненті – сөз, ал күрделі сөздердің компоненттері – негіздер (морфемалар). Егер де орыс тілінде күрделі сөз бен тұрақты сөз тіркесінің арасына шекара қою мүмкіндігі бар болса, ағылшын тілінде ондай мүмкіндік жоқ, өйткені ағылшын тіліндегі күрделі сөздер сыртқы пішіні жағынан тұрақты сөз тіркестерінен ерекшеленбейді, бұған себеп – сөз бен негіздердің омонимиясы (foreign – және foreign). Бұдан туындайтын нәрсе – мұндай күрделі, құрмалас құрамдарды дифференциялау үшін арнайы лингвистикалық анализ керек. Ағылшын тіліндегі күрделі сөздер 1) компрессия және 2) түбірге жалғану арқылы жүзеге асады. Құрмалас сөздер сөйлем мен сөз тіркестерінің компрессиясы арқылы жасалады: Do it your self – on the do-it-yourself principle; Stay slim – a stay-slim diet; A performance given out of town – an out-of-town performance. Компрессивтер – қазіргі ағылшын тілінің өзіндік ерекшелігі. Бұлардың қызмет аясы да шектеулі. Бұлардың көбісі жаңалық және көркем образды нақышына келтіру үшін жасалған жеке авторлық сөздер болып табылады. Түбірге жалғану – түбірге қосылу арқылы жүзеге асқан күрделі сөздердің құралуы. Түбірге жалғану толық және қысқартылған негізді болып бөлінеді. Толық негізді сөз – күрделі құрамалас сөздер, ал қысқартылған негізді сөз дегеніміз – күрделі аббревиатурлар (күрделі, қысқартылған сөздер). Қазіргі ағылшын тіліндегі толық негізді сөздердің қалыптасуы – ең бастысы сын есімдер көмегі арқылы іске асырылады:

World-famous (week-long); Dark-brown (light-green); Radio-transmitted (flood-affected, nuclear-powered, Oxford-educated). Сөздер, сөз тіркестері морфемалардан басқа ағылшын тілінде тағы бір өзіндік, нейтральды туындылар бар. Нейтральды туындылар – сөз немесе сөз тіркестері ретінде қабылданатын, сөз немесе түбірге тән қасиеттері жоқ компоненттер, жүйелік бірліктер. Нейтральды туындыларға мыналар жатады: 1) екі

субстантивті компоненттердің үйлесімі (space vehicle, pain killer) және 2) сочетания с компонентом на – ing компонентті бар тіркестер – sleeping pills, sewing machine, sound recording . Ағылшын тіліндегі кейбір маңызды терминдер: сөз мағынасы – аталмыш тілдік коллективке берілген, белгілі дыбыстық формаға тіркелген, арнайы бір тілге тиесілі мағыналы құрам. Мағына ауқымы немесе өлшемі – бір типтік заттардың өзара байланысы. Мағына мазмұны – белгілі бір зат пен оның эмоциональды- бағалау қарым-қатынасының сипаттамасы және аталмыш объектінің басқа типті заттармен байланысы жайлы білім. Сөздік мағына – белгілі бір типтің түрлі объектілерін атау реализациясы. Контекстты (комбинаторлы) мағына – бір сөздік мағыналы сөздің түрліше қолдану реализациясы. Ұя – бір түбірлік негізден дамыған сөздер семьясы. Лексиканың семантикалық дифференциясы – мағыналарының ұқсастығы жағынан лексика классификациясы. Бұл кезде объекті және дефинирациялаушы мағына еске алынады. Сөздік – белгілі бір принцип бойынша жинақталған, сөздердің мағыналары, олардың қолданылуы, шығу тарихы, оның басқа тілдегі мағынасынан мағлұмат беретін, сөз жинағын (морфема, сөз тіркесі, идиомалар және тағы басқалары) қамтитын кітап. Синонимдер – айтылуы, жазылуы бөлек, бірақ мағыналары жағынан ұқсас сөздер. Мысалы : to end – to finish; gulf – bay; car – automobile; polite-mannerly, well-mannered, courteous, gracious, nice; loyal, allegiant, doglike, hard-core, hardcore, leal, liege, true-blue; attractive, bewitching, captivating, enchanting, enthralling, entrancing, fascinating, charismatic, magnetic, cunning, cute, dinky, engaging, piquant, fetching, taking, winning, glossy, showy, hypnotic, mesmeric, mesmerizing, spellbinding, irresistible, personable, photogenic, prepossessing, winsome; tall, in height(predicate), leggy, long-legged, long-shanked, tall-growing, long, long-stalked, tall-stalked, stately, statuesque, tallish. Антонимдер дегеніміз – мағыналары жағынан мүлдем қарама-қарсы мағыналарды білдіретін сөздер. Мысалы: clean - dirty, soil, begrime, grime, colly, bemire; slow – accelerated, alacritous, blistering, hot, red-hot, double-quick, express, fast-breaking, fast-paced, fleet, swift, high-speed, high-velocity, hurrying, scurrying, immediate, prompt, quick, straightaway, instantaneous, instant(prenominal), meteoric, quick, speedy, rapid, rapid, speedy, smart, winged, windy; busy - bone-idle, bone-lazy, faineant, indolent, lazy, otiose, slothful, work-shy, lackadaisical, leisured, unengaged; kind- unkind, cutting, edged, stinging,

harsh, rough, hurtful, unkindly, unsympathetic; ugly – beautiful, beautiful, bonny, bonnie, comely, fair, slightly, dishy, exquisite

fine-looking, good-looking, better-looking, handsome, well-favored, well-favoured, glorious, resplendent, splendid, splendiferous, gorgeous, lovely

picturesque, pretty, pretty-pretty, pulchritudinous, ravishing, scenic

stunning. Омонимдер дегеніміз – айтылуы, дыбысталуы бірдей, бірақ түрліше мағына беретін сөздер. Мысалы: well – үстеу, жақсы деген мағынаны білдірсе, енді бірде тура осы сөз – құдық деген нәрсені түсіндіреді; spring – көктем, бұлақ және секіру; button – түйме және тетік; present – және сыйлық; nail – тырнақ және шеге; apple – алма және көз қарашығы тағы басқалары. Сыртқы пішіні жағынан омонимдер екі топқа бөлінеді: омографы (графика, яғни жазылуы жағынан бірдей), омофоны (фонетика, яғни дыбысталуы жағынан бірдей) сөздер.

Омофондар : flour, flower; air, heir (наследник); peace, piece; sale, sail; sell, cell; Омографтар: tear (жұлу, кесу), tear (көз жасы); bow (лук, бант), bow (еңкею).

Омографы – омофоны: bear (1. аю, 2. шыдау, 3. көтеру); fair (1. шыншыл, 2. әдемі, 3. жәрмеңке); row (1. қатар, 2. ескекпен жүзу).

Ағылшын тілі – 21 ғасырдың жаһанды тілдерінің бірі, ағылшын тілі – сонау Шекспир, Джек Лондон, Марк Твендер қолданған әдебиет тілі, мәдениет тілі, қарым-қатынас единицасы. Ағылшын – әлемдік тіл, өзіндік сөздік қоры бар, бай, көркем тіл. Мұндай қасиетті де бекзат тілді аялап, оның лексикасындағы әрбір сөзге жауапкершілікпен қарап, сөздерді тек тиесілі орындарында қолданғанымыз абзал.

Статья посвящена лексическим особенностям современного английского языка.

The given article is devoted to the lexical peculiarities of modern English language.

А. Е. Жүсіпов

ТҰРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ ҚАЙШЫЛЫҚ ТУЫНДАТУДАҒЫ ЛЕКСИКАЛЫҚ, ГРАММАТИКАЛЫҚ ПРАГМАТИКАЛЫҚ КӨРІНІСІ

Жалпы кез-келген ғылымда қарама-қайшылық ұғымы кеңінен сипатталынып, ауқымды түрде түсіндіріледі. Аталмыш ұғым туралы ғылыми бастама ежелгі заманда ғылымдардың атасы философия ілімінде өте күрделі категориялар қатарынан орын алған. Сөйтіп ғылымның психология, логика, лингвистика салаларында өзіндік сипатқа ие болды.

Қарсы мәнді фразеологизмдердің семантикалық парадигмаларын зерттеу барысында қазақ тіл біліміндегі І. Кеңесбаев, Ә. Қайдар, Ә. Болғанбайұлы мен Ғ. Қалиұлы, Ж. Мусин, Ғ. Смағұлова, С. Сәтенова, А. Жұмабекова, А. Ислам, С.Е. Исабеков және т.б. ғалым, зерттеушілерді атауға болады.

«Қарама-қарсылық» және «қайшылық» ұғымдарының мәнін ашуда философияда Аристотель, Гегель, И. Кант, В.И. Горбач, логикада Д.П. Горский, А.Д. Гетманова, психоллингвистикада Қ. Жарықбаев, Ф.Н. Гонобалин, С.Н. Хахиани, А.А. Брудный, Э.И. Родичева, В.А. Маслованың зерттеулеріндегі негізгі тұжырымдарды басшылыққа алуға болады.

Философиялық тұрғыда қарама-қайшылық бірін-бірі жоққа шығару қасиеттерін иеленсе, осы қайшылықтың екі шегі қарама-қарсы құбылыстар болып табылады деп түсіндіріліп жүр.

Салыстыру нәтижесінде философиядағы “қарама-қарсылықтың бірлігі мен күресі заңының”: (1) ажырамас бірлікте болу; (2) әр қилы ғана емес, сондай-ақ бірін-бірі қарым-қатынаста тұрып бірін-бірі жоққа шығару; (3) бір-біріне өту [3:224] сияқты басты белгілері тілдегі қарсы мәндес ұғымдардың төмендегідей белгілерімен ұштасып жатады:

Психоллингвист ғалымдар тәжірибеде адамның ойлауы негізінде қалыптасқан жауаптары арқылы берілген ұйытқы сөздің түрлі қарама-қарсы жағын айқындаған.

Қарама-қайшылыққа негізделген фразеологизм жаһандық категориясының сәйкессіздігін әлсіз (жұмсақ) қайшылыққа жатқызамыз. Әлем нысанының жаһандық категориясының төрт түрін алып көрсетуге болады. (1) өлі нысандар;